

Referenda zijn hot. Omwille van volksraadpleging worden ze ingezet voor uiteenlopende vraagstukken. Binnenkort houdt Rotterdam er één, over de sloop van 20.000 sociale huurwoningen. De referenda over het associatieverdrag met Oekraïne en, vooral, de Brexit liggen nog vers in het geheugen. Prangende vraag is of mensen wel goed weten waarover ze stemmen en of ze overzien wat de gevolgen kunnen zijn van hun 'voor' of 'tegen'. Gelukkig is er een oplossing, eentje waarin de communicatiedeskundige ook nog eens zijn kennis en ervaring kan inzetten: de Informatie en Keuze Enquête.

Referenda en ratio

Hoe kun je emotie en verstand in balans brengen?

Auteur

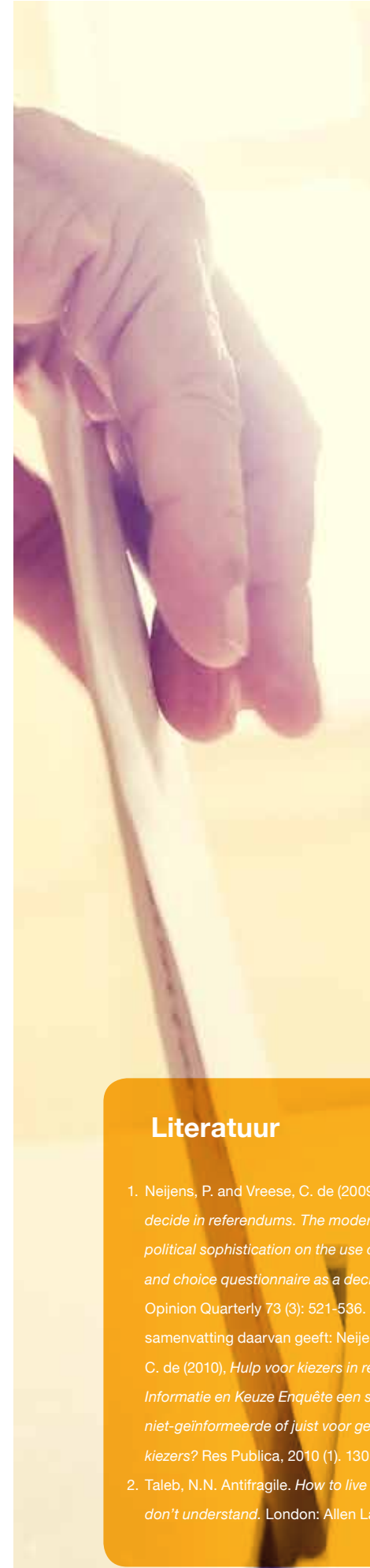
Bert Pol, redacteur C, vennoot van Tabula Rasa, verbonden aan de afdeling communicatiewetenschap van de Universiteit Twente en de afdeling psychologie van de Universiteit van Maastricht

Van het inzakken van de huizenmarkt in Londen zullen de meeste Britten vermoedelijk niet wakker liggen, maar een uittocht van multinationals en financiële instellingen uit Groot-Brittannië kan bij menigeen wel eens tot slapeloze nachten leiden. P. Neijens, P. en C. De Vreese wijzen er, in een studie uit 2009 naar het referendum over de Europese Grondwet in 2005, op dat een ampele hoeveelheid empirisch onderzoek dat laat zien het oordeel van burgers bij referenda doorgaans niet gestoeld is op kennis van zaken, maar 'impulsief, simplistisch, extreem, onbezonnen en slecht-geïnformeerd is.'¹

Gedreven door emotie

Emotie lijkt een belangrijke drijfveer bij referenda, zoals we op televisie dagelijks konden vaststellen

in de berichtgeving over de Brexit. Illustratief was de mening van een vrouwelijke agrariër die vóór een Brexit ging stemmen. De interviewer vroeg of ze de gevolgen niet vreesde, omdat juist de agrarische sector door een uittreding getroffen zou worden. Haar antwoord luidde vrij vertaald: 'Ach, we zijn een sterk volk dat al zoveel overwonnen heeft, dit kunnen we ook wel aan.' Ze was niet de enige Britse die zich in die zin uitliet. In de psychologie heet dat onrealistisch optimisme. Het doet denken aan Talebs parabel van de kalkoenen die denken dat hen in de toekomst niets zal overkomen, omdat hen de afgelopen twee jaar ook niets is overkomen. Maar wat ze niet weten, is dat ze aan het eind van dat jaar geslacht worden.²

Kan het referendum ook anders?

Of je nu voor of tegen referenda bent, feit is dat ze gebruikt worden. Ook in situaties waarvan de uitslag verstrekkende gevolgen heeft. Als er maar voldoende politieke steun is, of genoeg handtekeningen zijn verzameld om een referendum af te dwingen. Getuige de referenda over de Europese Grondwet, het associatieverdrag met de Oekraïne en over de sloop van woningen in Rotterdam.

Een belangwekkende vraag is of je de uitvoering van referenda op korte termijn zo kan veranderen dat het grote risico van de referendumpraktijk ingedamd wordt, te weten een *louter* op emoties gebaseerde keuze bij het ontbreken van een afweging van de voor- en nadelen van de verschillende opties. De mogelijkheid daarvoor is er, in de vorm van de *Informatie en Keuze Enquête* die in de jaren '80 in ons land werd ontwikkeld.³

De Informatie en Keuze Enquête: (hoe) werkt hij?

De kern van de *Informatie en Keuze Enquête* is, de naam zegt het al, dat je mensen een *geïnformeerde* keuze laat maken en niet meteen een ja/nee keuze. Hier kan de communicatiedeskundige zijn kennis en ervaring ook nog eens kwijt: het vergt immers een degelijke onderbouwing van de keuzes die je de mensen voorlegt. En dat kan een stuk genuanceerder dan in de recente voorbeelden te zien was. De

informatieverwerking is verankerd in de keuzeprocedure. Het is dus niet zo dat je de informatie in een folder zet en hem digitaal beschikbaar maakt, waarbij je ervan uitgaat dat de kiezer zich uit eigen beweging in de materie gaat verdiepen. Bij de *Informatie en Keuze Enquête* is de procedure dat je de betrokkenen informatie over het vraagstuk geeft en hen daarna vraagt om de aantrekkelijkheid of onaantrekkelijkheid van de verschillende keuzemogelijkheden aan te geven.

Pas daarna verzoek je hen een keuze te maken voor één van de opties, zoals wel of niet uit de EU treden. De gedachte achter die aanpak is dat mensen, door na te denken over de consequenties van een keuze, een beter afgewogen oordeel vormen.

De cruciale vraag is of dat in de praktijk ook zo uitpakt. En dat blijkt inderdaad het geval. Wanneer de *Informatie en Keuze Enquête* werd gebruikt, was de keuze 'in overeenstemming met de oordelen die de respondenten hadden over de verschillende gevolgen die in de informatie waren vermeld.'⁴ Ook bleek dat het beoordelen van de consequenties van de verschillende opties, ervoor zorgde dat de kiezers de informatie met meer aandacht doornamen.⁵

Belangrijk is ook dat Neijens en De Vreese (2010) in experimenteel onderzoek konden aantonen dat het gebruik van de *Informatie en*

Literatuur

1. Neijens, P. and Vreese, C. de (2009). *Helping citizens decide in referendums. The moderating effect of political sophistication on the use of the Information and choice questionnaire as a decision aid*. Public Opinion Quarterly 73 (3): 521-536. p. 522. Een samenvatting daarvan geeft: Neijens, P. and Vreese, C. de (2010), *Hulp voor kiezers in referendums: is de Informatie en Keuze Enquête een steun voor niet-geïnformeerde of juist voor geïnformeerde kiezers?* Res Publica, 2010 (1). 130-132.
2. Taleb, N.N. Antifragile. *How to live in a world we don't understand*. London: Allen Lane.2012. p. 93.
3. Andere vormen van volksraadpleging worden besproken in Price, V. & Neijens, P. (1998), *Deliberative polls: toward improved measures of "informed" public opinion*. International Journal of Public Opinion Research, 10 (2). 145-176. Uit hun onderzoek naar o.a. de methodologische kwaliteit komt de Choice Questionnaire (Informatie en Keuze Enquête) als het beste instrument naar voren.
4. Neijens, P. and Vreese, C. de (2010), 131. Op basis van een experimenteel onderzoek, konden Salm, C.A. van der, Knippenberg, D. van & Daamen, D.D.L. (1997) eerder al aantonen dat er een causale relatie is tussen de in een Keuze Enquête verstrekte informatie en de keuze die zij maken: andere informatie leidde tot significant andere keuzen. Salm,
5. Ibid.
6. Neijens, P. and Vreese, C. de (2010), 131.
7. Salm, C.A. van der, Knippenberg, D. van & Daamen, D.D.L. (1997), 194.
8. Ibid.
9. C.A. van der, Knippenberg, D. van & Daamen, D.D.L. (1997) *A critical test of the choice questionnaire for collecting informed public opinions*. In: Quality and Quantity 31, 193-197.

Of je nu voor of tegen referenda bent, feit is dat ze gebruikt worden. Ook in situaties waarvan de uitslag verstrekkende gevolgen heeft.

Keuze Enquête bij kiezers met minder politieke interesse en daardoor minder kennis van het voorliggende vraagstuk, daadwerkelijk leidde tot een gestructureerde evaluatie van de verschillende aspecten van het referendumonderwerp.⁶ Dat maakt een afgewogen keuze mogelijk.

Het ontwikkelen van een Informatie en Keuze Enquête

Als de kwaliteit van de keuze zo duidelijk toeneemt door het gebruik van de *Informatie en Keuze Enquête*, waarom wordt hij dan zo weinig ingezet? Een belangrijke reden is vermoedelijk dat het ontwikkelen en de implementatie van een *Informatie en Keuze Enquête* een ‘time consuming and costly affair’ is.⁷ De informatie moet evenwichtig, compleet en objectief zijn.

Met name als waarborg tegen manipulatie. Reden waarom de informatie in het geval van de *Informatie en Keuze Enquête* vaak door een groep inhoudsexperts wordt verzameld. Een onafhankelijke commissie met vertegenwoordigers uit verschillende maatschappelijke terreinen beoordeelt vervolgens of de informatie werkelijk evenwichtig en compleet is. Verder is het formuleren van de vragen precisiewerk: iedere vorm van – onbedoelde – sturing of ambiguïteit moet uitgesloten worden.⁸ En dat is geen sinecure, weet iedereen die basale kennis heeft van het ontwikkelen van vragenlijsten.

Wanneer de Keuze Enquête inzetten?

Het zal velen duidelijk zijn dat je over onderwerpen met verstrekkende gevolgen als een uittrede

uit de EU mensen niet zou moeten laten stemmen door hen alleen ja of nee in te laten vullen. Om daarmee de uitkomst van het referendum over te laten aan de goedgebekteid van publieke smaakmakers en pakkende onliners die inspelen op sentimenten. Ook emotie is een legitieme keuzefactor, maar niet zonder dat ook argumenten worden meegewogen.

Pak praktische problemen vooraf aan

Het is niet alleen wenselijk, maar zelfs onverantwoord de *Informatie en Keuze Enquête* niet in te zetten voor een volksraadpleging met verstrekkende consequenties, ongeacht de tijd en de voorbereidings- en uitvoeringskosten die daarmee gemoeid zijn. Zo is er de praktische vraag waar de kiezer de informatie kan doornemen en de vragen kan of moet beantwoorden die leiden naar een oordeel waarin hij de consequenties van de verschillende keuzes heeft verwerkt. In een stemhokje lijkt niet het meest voor de hand liggend.

Maar beter is het die praktische vragen aan te pakken dan de rampzalige vertoning te herhalen van het referendum over de Europese Grondwet in 2005 en recentelijk dat over de Brexit. ●